

Múltidézés és a fogyatékossgal élők történelmi korpépe

Dan Beáta Andrea*

DOI: 10.21549/NTNY.35.2021.4.9

Magyar Adél Márta (2018). *Fejezetek az értelmifogyatékossg-kép történetéből: Elzárás, gyógyítás, fejlesztés a kezdetektől a 19. század végéig*. Gondolat Kiadó, Budapest.¹

Magyar Adél Márta gyógypedagógus, logopédus, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar főiskolai docense, több tanulmány szerzője, melyekben a tanulási zavarokkal, a mozgássérültek, kognitív fejlesztő programok, diagnosztikai és fejlesztő terápiai kérdésköreivel foglalkozik. A *Fejezetek az értelmifogyatékossg-kép történetéből: Elzárás, gyógyítás, fejlesztés a kezdetektől a 19. század végéig* című könyve 2018-ban jelent meg, a Gondolat kiadó gondozásában melyben a különböző korok mentális képét és annak változásait tárja fel, az értelmi sérültek szociális, orvostörténelmi és emberjogi háttérét kutatva.

Az értelmi fogyatékos ember megítélése minden korban változó görbék mentén mozog, a „szociális osztracizmust” azonban egyik kor

sem kerülheti meg, mindezt a szerző narrációs technikák és történelmi biográfiai adatok bemutatásával, illetve azok kronológiai sorba rendezésével láttatja. A könyv hét fejezetre tagolódik; kutatómódszertani alapokkal indít, majd az ókori Kelet és az Antikvitás, a Középkor, az Újkor és a 19. századi értelmi fogyatékos gyermekek és felnőttek, illetve a pszichiátriai betegek társadalmi-mentális képének alakulást elemzi több, mint 200 oldalon keresztül.

Az értelmi fogyatékossg, illetve maga a fogyatékossg értelmezése a történelem során más-más dimenziókban mozgott, a könyv olyan fogalmi megbélyegzéseket tár az olvasó elé, melyeket a mai politikai korrektség, a korszerű medikális és emberjogi érdekvédelmi mozgalmak letiltottak a szakmai diskurzusokról. A köznyelvben azonban, ha teszik, ha nem visszaköszönnek a „hülye”, „idióta”, „kretén” és a velük rokonértelmű stigmatizáló fogalmak. A barbár törzsekre jellemző démonoktól való félelem, a babonás rettegés tömegpszichózisa mély nyomott hagyott az értelmi fogyatékos ember társadalmi-mentális képén. A szerző előszavában megfogalmazza, „hogyan a mai gyógypedagógiai-fogyatékossgtudományi szakterminológia történelmi kontextusban nem, vagy csak igen korlátozott mértékben alkalmazható” (p. 11). Érzékeny kérdésfeltevés ez, hiszen az értelmi fogyatékossggal élő személyek a történelem sötét korszakait megélő, kiközösített, kegyetlen bánásmódok elszennvedői. A gondolkodásmódok modelljeit felsorakoztatva a szerző morális, medikális, szociális és emberjogi elemzések tükrében láttatja az értelmi sérültek helyzetét, történelmi korokra bontva, lineáris síkon elemzi a klasszikus (gyógypedagógia-, orvos- és pszichiátriatörténelmet) és a viszonylag fiatal tudományágak (a gyermek-

* Doktori hallgató, Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola, Neveléstudományi Doktori Program, dan.beata@arts.unideb.hu

1. A kötet online elérhető a <http://real.mtak.hu/91407/> weboldalon.

kortörténet, a mentalitástörténet, a fogyatékoságtörténet, (p. 11) a hétköznapi élet története és a történeti ikonográfia) ötvözetéből ránk maradt főleg francia és német nyelvű forrásokat.

Az első fejezet az elméleti és kutatásmódszertani alapokat járja körbe, tárgyalja a nemzetközi, a hazai általános és gyógypedagógiatörténet modellrendszerét, valamint a mentálistörténet újraértelmezését és annak keretbe foglalását. Az értelmi fogyatékoság fogalmának történeti áttekintése és annak elemzése megköveteli a koncepció egzakt és jól körülhatárolt leírását, melyet a szerző minden korra átvisz és több szempontból is rávilágít a különbözőségek és hasonlóságok egymásmellettségére. Magyar felhívja a figyelmet arra, hogy „rosszul tesszük fel a kérdést, ha a fogyatékosággal élők múltbeli helyzetére vagyunk kíváncsiak. Ugyanis a teljes társadalmi elutasítás, vagy éppen támogatás olyan viszonyok, amelyek intézményesen – s nyelvileg is – ismeretlenek voltak egészen a késő újkorig” (Kószeghy és Parragh szövegét idézi Magyar p. 22)

A második fejezet az értelmi fogyatékos gyermek és felnőtt fogalmi behatárolását elemzi az ókori kelet és az antikvitás korában. Felsorakoztatja a különböző kultúr- és helytörténeti fogalmakat melyeket Mezopotámiában, a Hellén kultúrákban, Rómában, a zsidó társadalomban, a korai kereszténység és a vándorló barbár törzsek körében alkalmaztak az értelmi fogyatékosággal élőkre. A fogyatékos személyek sorsáról a *pater familias* korlátlan hatalomgyakorlata döntött, de a normalitás etalonjáról, más és más megítélés látott napvilágot, „egyeseknek akár isteni eredetű hatalmat tulajdoníthattak, másokat viszont kirekesztettek a közösségből, mert úgy gondolták, hogy szerencsétlenséget hoznak a városra.” (p. 40).

A harmadik fejezet a középkori hiedelmeket és félelmeket, az inkvizíciós pereket és a bolondok hajóját, mint szimbolikát tárgyalja, mérlegelve a kolostorok, asyllumok és árvaházak szerepét a fogyatékos személyek megsegítésére irányuló karitatív gondoskodás első intézményes befogadó hálójaként (p. 45–62).

A negyedik fejezetben az értelmi fogyatékosok megítélésének egyik legtragikusabb korát a késő középkori fokozódó stigmatizálás és kirekesztés modelljét, a boszorkányfattyúkat, a váltott gyermekeket és a torzszülöttek inkvizícióját mutatja be (p. 63). Ikonológiai ábrázolásmódjuk is helyet kap Magyar könyvében a „bolondkő” eltávolítása reneszánsz festmény, illetve a Down-szindróma lehetséges képi ábrázolási formái és annak elemzése kapcsán. Az újkori „bolondsággal” kapcsolatos társadalmi érzékenység alakulása, az értelmi fogyatékosok rács mögötti életének vásári mutatója és a köznép mulattatását szolgáló kukucskálási szokások komoly etikai és emberjogi problematikát vetnek fel (p. 102).

„Német nyelvterületeken Narrturm (bolondok tornya) volt a neve azoknak a városkapuk mellett elhelyezett épületeknek, amelyeknek rácsos ablakain keresztül a messziről érkezett kíváncsi látogatók szemügyre vehették a megkötözött elmebajosokat... mint a londoni Beldam vagy a párizsi Bicêtre. Egy pennyért vagy néhány souért a rácsokon keresztül bárki megtekinthette a leláncolt örülteket, fogyatékosokat, akiket embertelen körülmények között tartottak. A *bicêtre-i séta* pedig a párizsi polgárság kedvenc vasárnapi időtöltése volt egészen a forradalomig.”(p. 102).

Az ötödik fejezetben a szerző három fő szempontból közelíti meg az újkori értelmi fogyatékos ember megítélését: a nevelői tevékenységet, megfelelő szervezeti formákat és az elméletképzést analizálva. (p. 84) Hangsúlyt kap a nevelői tevékenység, a fekete pedagógia, a humanitárius “heroizált” erkölcsi kezelés (le traitement moral) mely főleg Pinel és Pussin nevéhez köthető és az úgynevezett medikó pedagógia kezdetei, ugyanakkor elemzés alá kerülnek az értelmi fogyatékosokat ellátó és befogadó szervezeti formák is, mint a dologház, a menhely vagy asyllum, illetve a Gheel féle nyitott intézménytípusok részletes bemutatása és leírása. A fekete pedagógia a fogyatékosok irányában nemcsak a következetesség és a teljes kontroll felé mozdult, de a kíméletlen büntetések és kínzások is mindennaposak voltak (ld. éheztetés, verés, elzárás). Mind a Francke-i, mind a Luther-i avagy a jezsuiták által bevett nevelésmódszertani elvek, sőt az augustinusi dogmák is hatottak a nevelési

praktikára. (Pukánszky, 2012) Az újkorban megjelenik a kezdetleges elméletképzés modellje is a J. Ch. August Heinroth (1773–1843) nevéhez fűződő pszicho-szomatikus jelzős szerkezet megalkotásával.

A könyv hatodik fejezetében szereplő három alfejezete a 19. századi értelmi fogyatékoság jelentéstartalmát, kifejezés és mindennapi nyelvhasználatát taglalja, a szakirodalmi és történelmi szövegek elemzésére hivatkozva. A szerző rávilágít a hivatalos diskurzusokra és azok kibontakozására az „idiócia-vita” kapcsán, hogy milyen összefüggést mutat az értelmi fogyatékoság, mint állapot a létrehozó okokkal, a fizikai-pszichikai megjelenéssel, a hozzá köthető német „romantikus” pszichiátriai irányzattal és a „szomatikus” iskola képviselőinek diskurzusával (p. 134). A fejezet utolsó részében rövid helyzetképet fest a magyarországi asyllumok és „elmebetegügy” állapotáról is, szimbolikus korszakhatárként Frim Jakab (1875) első rákospalotai „hülyenevelő” intézetének kapunyitását elemzi, illetve az ezzel járó társadalmi-szociális megítéléseket (p. 180).

Napjainkban az értelmi fogyatékosokkal foglalkozó szakirodalom tapintatra és a történelem során megélt empátiára helyezi a hangsúlyt. Magyar Adél könyve objektív hangnemben íródott történelmi-gyógypedagógiai összefoglaló munka, amelyben nemcsak a fogyatékos ember szóhasználati stigmái, de a különböző korok diszkriminációs korhangulata is kiérződik (p. 131). A súlyos kirekesztettség és nyilvános megaláztatás minden korra jellemző, a szerző kultúrkörnyezettől teszi függővé az értelmi fogyatékos személy megítélését, pozitív példaként az arab népek mentalitásában gyökerező isteni kiváltságosság helyzetét hozva fel.

Magyar koronként is megvizsgálja, hogy hogyan férnek meg a paradox felfogások és az értelmi fogyatékos behatároló duális mentális képek egyazon történelmi keretben és hogy hogyan lesz a családi, törzsi közösség páriájából középkori *massa carnis* (egy darab hús, mivel nincsen lelke) majd az újkori nagy elzáró, büntető intézmények újkori korrekciós asyllumok monstrumképe. „Jól kifejezi ez a kettősséget a saját emberi értékeire ráeszmélő, öntudatára ébredt reneszánsz embernek a kimeríthetetlen gazdagságú természet megismerhetőségébe vetett bizalmát, amely mögött még a középkor emberének az ismeretlentől, a veszélyekkel teli világtól való ősi félelme húzódik meg. Itt újra testet ölt – David Riessmann szavaival élve – „a tradícióktól vezérelt ember” zsi-geri és atavisztikus félelme a bizonytalan világ leselkedő veszélyeitől, amelyekben saját szorongását vetíti ki, és teremt ijesztő képeket.” (p. 67).

Bár jól dokumentált, hiteles történelmi korelemzések mentén szövi egybe a szerző az értelmi fogyatékosokról alkotott társadalmi-mentális képet, a kelet európai országok történelmi korok szerinti lebontása, azok szakirodalmi bemutatása kimaradt a kötetből. Az értelmi fogyatékos ember társadalmi-mentális képének korszak-konkénti leírása, és az őket sújtó stigmák és igazságtalan bánásmódok elemzése kapcsán időszerű kérdéseket feszeget a könyv, az elmúlt években sokat változott a fogyatékoság érdekképviselése,² illetve a mozgalmi és szakirodalmi diskurzus,³ azonban a civil szféra, állami és nemzetközi érdekvédelmi szervezetek harca elsősorban jogi változásokat eredményezett,⁴ az egyéni kirekesztés, a könyvben tárgyalt rendszerszintű kirekesztettség szemben ma is komoly probléma. Magyar könyve nem keres és nem ad választ az értelmi fogyatékosággal élők fogalmi behatárolásnak modernkori helyzetére, de a történelmi keretbe foglalt narratívák, a nagy

2. A Fogyatékosággal Élő Személyek Jogairól szóló ENSZ egyezmény, 2007. évi XCII <https://mta-tkk.hu/tudastar/2007-evi-xcii-torveny-a-fogyatekossaggal-elo-szemelyek-jogairol-szolo-egyezmeny-es-az-ahhoz-kapcsolodo-fakultativ-jegyzokonyv-kihir-deteserol/>

3. Hogyan másképp, szakmai konferenciasorozat: <http://www.rmgye.ro/>

4. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség elmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebkvtv.) 8; Országos Fogyatékosügyi Program (OFP) OFP, 1. fejezet, www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1295; Országos Fogyatékosügyi Tanács (OFT) Az OFT összetételéről lásd: <http://www.eselyegyenloseg.hu/main.php?folderID=21203>; Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) <http://www.egyenlobanasmod.hu/index.php?g=jogesetek.htm>; Fogyatékos Emberek Szövetségeinek Tanácsa (FESZT) <https://www.feszt.eu/>; The National Disability Rights Network, <https://www.ndrn.org/> Disabled Peoples' International Europe, <http://dpi-europe.org/>

elzáró, korrekciós célú intézményrendszerek bemutatása és azok elemzése vitaanyaggá is válhatna, olyan kezdeti párbeszéd indítója lehetne, melyben a másság nem bélyeg és az értelmi fogyatékos társadalmi-mentális képe az esélyegyenlőség elve mentén haladhatna tovább.

Magyar Adél könyve kiforrott tudományos munka, amely komoly hazai és külföldi szakirodalmi hivatkozásokat tartalmaz és kritikai szemléletmódot tükröz. Ajánlott olvasmány mind az általános pedagógia, mind a gyógypedagógia és a történelem iránt érdeklődők körében.

Irodalom

Pukánszky, B. (2012). A gyermek mint alattvaló. *Educatio*, 24, 4, 665–673.